

JOHN DEWEY

Cum gândesc oamenii

Înțelegerea minții și creșterea eficienței
în procesul de învățare

Traducere din limba engleză de
OVIDIU MORAR

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

Prefață la noua ediție	9
Prefață la prima ediție	11

PARTEA ÎNTÂI

PROBLEMA EDUCĂRII GÂNDIRII

I. CE ESTE GÂNDIREA ?	15
I. Diferitele sensuri ale gândirii	15
II. Factorul central al gândirii	21
III. Fazele gândirii reflexive	24
IV. Rezumat	27
II. DE CE GÂNDIREA REFLEXIVĂ TREBUIE SĂ FIE UN SCOP EDUCAȚIONAL	29
I. Valorile gândirii	29
II. Tendințe ce necesită reglementări permanente	35
III. CALITĂȚI ÎNNĂSCUTE ÎN EDUCAREA GÂNDIRII	47
I. Curiozitatea	48
II. Sugestia	52
III. Regularitatea	59
IV. Câteva concluzii despre educație	64
IV. CONDIȚIILE ȘCOLII ȘI EDUCAREA GÂNDIRII	67
I. Introducere: metode și condiții	67
II. Influența deprinderilor altora	70
III. Influența naturii studiilor	73
IV. Influența scopurilor și idealurilor curente	76

PARTEA A DOUA

CONSIDERAȚII LOGICE

V. PROCESUL ȘI REZULTATUL ACTIVITĂȚII REFLEXIVE. PROCESUL PSIHOLOGIC ȘI FORMA LOGICĂ	83
I. Gândirea ca eveniment formal și real	83

II. Educația în relație cu forma	90
III. Disciplina și libertatea	97
VI. EXEMPLE DE INFERENȚĂ ȘI TESTARE	103
I. Ilustrări ale activității reflexive	103
II. Inferența necunoscutului	106
III. Gândirea avansează de la o situație echivocă la una clară	110
VII. ANALIZA GÂNDIRII REFLEXIVE	113
I. Faptele și ideile	113
II. Funcțiile esențiale ale activității reflexive	117
VIII. LOCUL JUDECĂȚII ÎN ACTIVITATEA REFLEXIVĂ	129
I. Cei trei factori ai judecății	129
II. Analiza și sinteza: cele două funcții ale judecății	136
IX. ÎNȚELEGEREA: IDEILE ȘI SENSURILE	143
I. Ideile ca sugestii și conjecturi	143
II. Lucrurile și sensurile	147
III. Procesul prin care lucrurile capătă sens	151
X. ÎNȚELEGEREA: CONCEPT ȘI DEFINIȚIE	159
I. Natura conceptelor	159
II. Cum apar conceptele	165
III. Definiția și organizarea sensurilor	169
XI. METODA SISTEMATICĂ: CONTROLUL DATELOR ȘI AL DOVEZILOR	175
I. Metoda ca verificare deliberată a faptelor și a ideilor	175
II. Importanța metodei în analiza datelor	178
XII. METODA SISTEMATICĂ: CONTROLUL RAȚIONAMENTELOR ȘI AL CONCEPTELOR	189
I. Valoarea conceptelor științifice	189
II. Aplicații importante în educație: inadecvări caracteristice	192
XIII. GÂNDIREA EMPIRICĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ	199
I. Ce se înțelege prin empiric	199
II. Metoda științifică	204

PARTEA A TREIA
EDUCAREA GÂNDIRII

XIV. ACTIVITATEA ȘI EDUCAREA GÂNDIRII	215
I. Stadiul timpuriu de activitate	215
II. Jocul, munca și alte forme de activitate înrudite	219
III. Ocupații constructive	225
XV. DE LA CONCRET LA ABSTRACT	229
I. Ce e concretul?	229
II. Ce este abstractul?	235
XVI. LIMBAJUL ȘI EDUCAREA GÂNDIRII	239
I. Limba ca instrument al gândirii	239
II. Abuzul de metode lingvistice în educație	244
III. Utilizarea limbajului în implicațiile sale educaționale	247
XVII. OBSERVAȚIA ȘI INFORMAȚIA ÎN EDUCAREA MINȚII	255
I. Natura și valoarea observației	255
II. Metode și materiale de observație în școală	260
III. Comunicarea informației	264
XVIII. REPRODUCEREA INFORMAȚIEI ȘI EDUCAREA GÂNDIRII	267
I. Ideile false despre reproducerea informației	267
II. Funcțiile reproducerii informației	269
III. Dirijarea reproducerii informației	275
IV. Funcția profesorului	280
V. Aprecierea	283
XIX. CÂTEVA CONCLUZII GENERALE	286
I. Inconștientul și conștientul	286
II. Procesul și produsul	290
III. Apropiatul și îndepărtatul	294
INDEX	299

PREFAȚĂ LA NOUA EDIȚIE

A spune că un text e „revizuit” poate să însemne mici schimbări textuale sau o rescriere extinsă. Noua ediție a textului *Cum gândesc oamenii* este o rescriere de acest din urmă tip. Este, după cum indică și subtitlul, o „reformulare” a lui *Cum gândesc oamenii*.

În primul rând, deși o parte din materialul aflat în ediția originală a fost eliminat, s-a produs în același timp o considerabilă dezvoltare. Prezenta carte conține cu aproape un sfert mai mult material decât vechea lucrare.

În al doilea rând, revizuirea s-a făcut având în vedere creșterea preciziei și a clarității formulării. S-au făcut eforturi meticuloase pentru a reformula toate ideile despre care unii profesori au considerat că pun probleme de înțelegere inoportune. Modificările sub acest aspect au avut în vedere atât problemele de formulare – o multitudine de schimbări minore fiind făcute în scopul asigurării unei mai bune înțelegeri –, cât și dezvoltarea ideilor fundamentale. Modificările de acest din urmă tip au fost mai numeroase și complete în Partea a II-a, secțiunea teoretică a cărții. Aici, întreaga analiză logică a reflecției a fost rescrisă și, ne place să credem, considerabil simplificată în formulare. În același timp, ideile de bază, cele care au dat lucrării inițiale caracterul ei distinctiv, nu numai că au fost păstrate, ci au fost chiar îmbogățite și dezvoltate mai departe. În vederea clarității, s-a adăugat mai mult material ilustrativ și s-a schimbat poziția unor capitole întregi.

În al treilea rând, modificările sunt evidente în părțile dedicate predării. Aceste modificări reflectă marile schimbări

care au avut loc în școli, în special în administrarea predării și învățării, începând din 1910, când a apărut pentru prima oară cartea. Anumite metode care au fost criticate din cauza răspândirii lor în vremea respectivă practic au dispărut acum din școlile mai bune. Noi subiecte au apărut în prim-plan. Ajustări corespunzătoare s-au făcut în text; de pildă, capitolul dedicat reproducerii informației e practic în întregime nou.

În concluzie, e o mare plăcere să exprim mulțumirile mele multor profesori a căror experiență în utilizarea vechii cărți a fost pusă cu sinceritate la dispoziția mea pentru pregătirea noii și, îndrăznesc să sper, îmbunătățitei versiuni.

JOHN DEWEY

PREFAȚĂ LA PRIMA EDIȚIE

Școlile noastre sunt bulversate de înmulțirea disciplinelor de studiu, fiecare dintre ele înmulțindu-și la rândul-i materiile și principiile. Profesorii noștri își văd sarcinile îngreunate de faptul că trebuie să-și trateze elevii individual și nu doar în grup. Pentru ca acești pași înainte să nu creeze confuzie, trebuie găsit un fir conducător, un principiu simplificator. Cartea de față reprezintă convingerea că factorul consolidant și centralizator de care e nevoie se află în adoptarea ca scop al acțiunii a acelei atitudini a minții, a acelei deprinderi a gândirii pe care o numim științifică. Această atitudine științifică a minții poate părea irelevantă în învățarea copiilor și a tinerilor. Însă această carte reprezintă de asemenea convingerea că nu se pune problema astfel și că atitudinea înăscută și nealterată din copilărie, marcată de curiozitate febrilă, imaginație prolifică și pasiune pentru studiul experimental e apropiată, foarte apropiată de atitudinea științifică a minții. Dacă paginile de față vor ajuta pe careva să aprecieze această înrudire și să se gândească serios la faptul că recunoașterea ei în practica educațională ar conduce la fericirea individuală și la reducerea rebuturilor sociale, cartea va fi servit din plin acestui scop.

Nu mai e necesar să enumăr autorii cărora le sunt îndatorat. Datoria mea fundamentală e față de soția mea, care mi-a inspirat ideile din această carte și prin a cărei activitate legată de Laboratory School, care a funcționat la Chicago între 1896 și 1903, ideile au atins acea concretețe care derivă din întruchiparea și punerea lor în practică. E de asemenea o plăcere să recunosc

îndatorarea mea față de inteligența și simpatia acelor care au cooperat ca profesori și supraveghetori la conducerea acelei școli, în special față de D-na Ella Flagg Young, pe atunci colegă la Universitate, iar acum inspector al Școlilor din Chicago.

JOHN DEWEY

PARTEA I

PROBLEMA EDUCĂRII
GÂNDIRII

I

CE ESTE GÂNDIREA?

I. DIFERITELE SENSURI ALE GÂNDIRII

Cel mai bun mod de a gândi

Nimeni nu-i poate spune altei persoane cum *ar trebui* să gândească, nu mai mult decât cum ar trebui să respire sau cum să-i circule sângele. Însă diferitele moduri în care oamenii gândesc pot fi remarcate și descrise în caracteristicile lor generale. Unele dintre aceste moduri sunt mai bune decât altele; motivele pentru care sunt mai bune pot fi expuse. Persoana care înțelege care sunt cele mai bune moduri de a gândi și de ce sunt mai bune acestea poate, dacă vrea, să și le schimbe pe ale sale până când vor deveni mai eficiente, până când, se poate spune, vor îmbunătăți activitatea pe care o poate face gândirea și pe care celelalte operații mentale nu o pot face la fel de bine. Cel mai bun mod de a gândi care va fi discutat în această carte este numit gândire reflexivă: modul de a gândi ce constă în a întoarce un subiect pe toate părțile și a-i acorda o atenție serioasă și susținută. Însă, înainte de a ne ocupa de această temă principală, va trebui mai întâi să notăm pe scurt alte câteva procese mentale cărora li se dă uneori denumirea de *gândire*.

„Fluxul conștiinței”

Atâta vreme cât suntem treji, și uneori în timp ce dormim, spunem că ceva se petrece în mintea noastră. Când dormim,

numim acest tip de secvență „vis”. Avem de asemenea visări de zi, reverii, planuri imaginare¹ și fluxuri mentale chiar mai inutile și mai haotice. Acestui șir necontrolat de idei care ne trec prin cap i se dă uneori numele de „gândire”. Este automat și neregulat. Nu un singur copil a încercat să vadă dacă se poate „opri să mai gândească” – adică dacă poate opri această defilare de stări prin mintea sa – însă în zadar. O parte a vieții noastre conștiente, mai mare decât ar fi dispuși să admită cei mai mulți dintre noi, e petrecută cu acest joc ușuratic cu imagini mentale, amintiri întâmplătoare, speranțe plăcute, dar neîntemeiate, impresii schimbătoare și pe jumătate dezvoltate. Așa se face că cel ce-ți oferă „un ban pentru gândurile tale” nu se așteaptă să facă o mare afacere dacă îi iei oferta în serios; el va afla doar ce se întâmplă să-ți „treacă prin minte”, iar ceea ce-ți „trece” într-un atare mod rareori lasă în urmă ceva ce merită luat în considerare.

Gândirea reflexivă e un șir

În acest sens, proștii și negliobii *gândesc*. Se cunoaște povestea unui om renumit pentru slaba sa inteligență, care, vrând să fie ales consilier local în orașul lui din New England, s-a adresat unui grup de vecini în acest mod: „Am auzit că voi nu credeți despre mine că aș ști destule ca să dețin această funcție. Vă rog să mă credeți că mă gândesc la ceva în cea mai mare parte a timpului.” Ei bine, gândirea reflexivă e la fel ca această curgere întâmplătoare de lucruri prin minte, prin aceea că și ea constă dintr-o succesiune de lucruri gândite, însă în același timp diferă prin faptul că simpla apariție întâmplătoare a oricărui „ceva sau altceva” într-o secvență neregulată nu e suficientă. Reflecția implică nu doar o secvență de idei, ci o *con*-secvență – o ordine consecutivă, astfel încât fiecare idee o

¹ „Castles built in the air” (engl., în orig.) – a crea visuri, speranțe sau planuri care sunt imposibile, nerealiste sau care au șanse foarte mici de a reuși. (*N. red.*)

determină pe următoarea ca pe propria-i consecință, în vreme ce fiecare consecință, la rândul ei, se sprijină pe sau se referă la predecesoarele sale. Părțile succesive ale gândirii reflexive se nasc unele din altele și se susțin unele pe altele; ele nu vin și se duc într-un talmeș-balmeș. Fiecare fază e un pas de la ceva la altceva – tehnic vorbind, e un *termen* al gândirii. Fiecare termen lasă un depozit ce va fi utilizat în termenul următor. Fluxul sau curentul devine un șir sau un lanț. În orice gândire reflexivă există unități distincte care sunt legate între ele astfel încât există o mișcare susținută către un țel comun.

*Gândirea e limitată de obicei la lucruri care
nu sunt percepute direct*

Cel de al doilea sens al gândirii se limitează la lucruri care nu sunt simțite sau direct percepute, la lucruri ce *nu sunt* văzute, auzite, pipăite, mirosite ori gustate. Îl întrebăm pe cel ce relatează o poveste dacă a văzut un anumit eveniment petrecându-se, iar răspunsul său probabil va fi: „Nu, doar m-am gândit la el.” O notă de invenție, diferită de redarea fidelă a faptelor observate, e prezentă. Cele mai importante din această categorie sunt succesiunile de evenimente și episoade imaginare care au o anumită coerență, se leagă unele de altele într-un șir continuu, situându-se astfel între zborurile caleidoscopice ale fanteziei și considerațiile utilizate în mod deliberat pentru a stabili o concluzie. Poveștile imaginare vehiculate de copii au toate gradele congruenței interne; unele sunt dezarticulate, altele sunt logice. Atunci când sunt legate, ele simulează gândirea reflexivă; într-adevăr, ele apar de obicei în mințile cu capacitate logică. Aceste întreprinderi imaginative precedă adesea gândirea de un tip mai legat și îi pregătesc terenul. În acest sens, un gând sau o idee reprezintă o imagine mentală a unui lucru care nu e de fapt prezent, iar gândirea este succesiunea unor astfel de imagini.

Gândirea reflexivă țintește spre o concluzie

Prin contrast, gândirea reflexivă are un scop mai presus de amuzamentul oferit de șirul de invenții și imagini mentale agreabile. Șirul trebuie să conducă undeva; trebuie să tindă spre o concluzie care să poată fi exprimată în afara cursului imaginilor. Povestea unui uriaș poate satisface numai datorită poveștii înseși; o concluzie reflexivă că un uriaș a trăit într-un anumit timp și într-un anumit loc de pe pământ ar trebui să aibă o justificare în afara lanțului ideilor pentru a fi o concluzie valabilă ori sigură. Acest element contrastant e cel mai bine redat prin expresia comună: „Mai gândește-te la asta.”¹ Fraza sugerează o încurcătură ce trebuie descurcată,² ceva obscur ce trebuie clarificat prin utilizarea gândirii. Există un țel care trebuie atins, iar acest scop trasează o sarcină ce controlează șirul ideilor.

Gândirea e practic sinonimă cu credința

Un al treilea sens al gândirii e practic sinonim cu *credința*. „Mă gândesc că mâine va fi mai frig”³ sau „Mă gândesc că Ungaria e mai mare decât Iugoslavia”⁴ este echivalent cu: „Cred asta și asta.”⁵ Când spunem: „Oamenii gândeau că pământul e plat”, ne referim evident la o credință care era împărtășită de strămoșii noștri. Acest sens al gândirii e mai îngust decât cele

¹ În original: „Think it out.” (Reflectează, examinează.) Autorul accentuează ideea că gândirea reflexivă e prin excelență o gândire „din afară” (*out* = afară; engl.). (N. tr.)

² În original: „straightened out” - din nou o expresie (*phrasal verb*; engl.) ce conține termenul „out”. (N. tr.)

³ În original: „I think it is going to be colder tomorrow.” Verbul „a gândi” (*to think*; engl.) este utilizat aici cu sensul de „a crede” (*to believe*; engl.), așadar traducerea echivalentă ar fi: „Cred că mâine va fi mai frig.” (N. tr.)

⁴ În original: „I think Hungary is larger than Jugo-Slavia.” (idem.) (N. tr.)

⁵ În original: „I believe so-and-so.” (N. tr.)

menționate anterior. O credință se referă la ceva de dincolo de ea, prin care e testată valoarea ei; ea face o aserțiune despre un anumit fapt, un anumit principiu sau o anumită lege. Înseamnă că un fapt sau un principiu dat este acceptat sau respins, că există ceva oportun de afirmat sau măcar de încuviințat. Aproape că nu mai este necesar să punem accent pe importanța credinței. Ea acoperă toate lucrurile despre care nu avem o cunoaștere precisă și asupra cărora avem totuși suficientă încredere pentru a acționa; și, de asemenea, lucrurile pe care acum le acceptăm ca fiind cu certitudine adevărate – vasăzică drept cunoaștere –, însă care ar putea fi totuși puse la îndoială în viitor, la fel cum ceea ce trecea drept cunoaștere în trecut a căzut acum în depozitul uitat al simplei opinii sau al erorii.

Nu există nimic în simplul fapt al identificării gândirii cu credința care să arate dacă gândirea este bine întemeiată sau nu. Doi oameni diferiți spun: „Cred că pământul e rotund.” Un om, dacă e provocat, ar putea oferi puține argumente sau chiar niciunul pentru că gândește așa cum gândește. Este o idee pe care a preluat-o de la alții și pe care o acceptă pentru că e general acceptată, nu pentru că el însuși ar fi examinat problema și mintea lui ar fi participat activ la atingerea și formarea acelei credințe.

Astfel de „gânduri” se dezvoltă inconștient. Sunt preluate – nu știm cum. Din surse obscure și pe căi necunoscute se insinuează în minte și devin în mod inconștient o parte din bagajul nostru mental. Tradiția, educația, imitația – care depind într-un anume fel de autoritate, ori se referă la avantajul nostru, ori implică o pasiune puternică – sunt responsabile pentru ele. Astfel de gânduri sunt prejudecăți, adică pre-judecăți¹, nu concluzii atinse în urma activității mentale personale, cum ar fi observația, colectarea și examinarea probelor. Chiar și atunci când acestea

¹ În original: „prejudgements”, termen pus în relație de sinonimie cu „prejudices” pentru a accentua sensul de idee preconcepută sau de judecată gata-primă. (N. tr.)

se întâmplă să fie corecte, corectitudinea lor e accidentală în ce privește persoana care le susține.

Gândirea reflexivă obligă la interogație

Astfel ajungem din nou, prin contrast, la modul particular de gândire pe care urmează să-l studiem în acest volum, *gândirea reflexivă*. Gândirea, în primele două sensuri menționate, poate fi dăunătoare minții pentru că distrage atenția de la lumea reală și pentru că ar putea fi o pierdere de vreme. Pe de altă parte, dacă sunt urmate cu chibzuință, aceste gânduri pot oferi o reală delectare și, de asemenea, pot fi o sursă de recreere necesară. Însă, în orice caz, ele nu pot emite pretenții de adevăr; nu se pot pretinde drept ceva ce mintea ar trebui să accepte, să susțină și să fie gata să acționeze pe baza lor. Pot implica un tip de angajament emoțional, însă nu un angajament intelectual și practic. Credințele, pe de altă parte, implică exact acest angajament și, prin urmare, reclamă mai devreme sau mai târziu investigația noastră pentru a afla pe ce anume se întemeiază ele. Dacă cineva se gândește la un nor ca la o cămilă sau ca la o balenă – în sensul de „a-și imagina” – nu trebuie să tragem concluzia că persoana care are această idee ar călări cămila sau ar extrage ulei din balenă. Însă, atunci când Columb „gândea” că pământul e rotund, în sensul că „credea că este astfel”, el și adepții lui se angajau prin aceasta într-o altă serie de credințe și acțiuni: despre rutele spre India, despre ce s-ar întâmpla dacă oamenii ar naviga departe spre vest, peste Atlantic etc., exact la fel cum gândul că pământul e plat i-a angajat pe cei ce l-au nutrit să creadă că navigarea în jurul acestuia este o imposibilitate și că el este limitat la regiunile din mica sa parte civilizată pe care europenii o cunoșteau deja etc.